

1586). Під час їх виконання Г. зумів здобути визнання з боку *Івана Грозного*, одночасно проявив себе прихильником литовської експансії на Схід, але дипломатичними засобами. Великий особистий внесок зробив Г. для укладення в 1582 р. перемир'я між Річчю Посполитою і Московською державою у Ямі Запольському. Це сприяло входженню Г. в коло найбільш довірених людей литовського канцлера Л. Сапєги і коронного – Я. Замойського. У 1573 р. Г. перебував у Москві, пропонуючи коронувати на престол Речі Посполитої сина Івана Грозного Федора при умові прийняття ним католицизму та укладення унії між двома державами.

На думку *М. Ковальського*, тоді ж або на рік раніше він отримав *Геннадієву Біблію*, яка була використана при укладенні *Острозької Біблії*. Ще раніше (1560) Г. за дорученням господарського писаря О. Воловича намагався дістати у московського дяка Івана Вісковатого “Євангельські бесіди” Іоана Золотоустого, перекладені з грецької Силуяном, учнем Максима Грека, з наміром видати їх у Литві друкарським способом. Як вважає білоруський дослідник Г. Голенченко, Г. протягом 1570-х рр., крім *Геннадієвої Біблії*, роздобув у Москві ще низку рідкісних рукописів. Деякі з них пізніше з'явилися друком або у Віленській друкарні Мамоничів, або в *Острозькій – Івана Федорова*. Близькі стосунки Г. з *І. Федоровим* підтверджуються ще низкою фактів. Зокрема, слуга Г. *Тимоні Михайлович* склав покажчик до фєдоровського *Нового Заповіту 1580 р.*, а також на замовлення друкаря купував книги у віленських міщан. На думку Є. Немировського, дуже близькими людьми до *І. Федорова* у дерманський період його діяльності були місцеві бояри Наум Гарабурда і його син Федір, які доводилися родичами Г.

Джерела: Гарабурда М. Донесение посланника, отправляемого чинами Великого княжества Литовского в Москву в 1573 г. // Вестник Европы.

– 1815. – Ч. 83. – № 19; Skarbiec historii Polski. – Paryż, 1840. – S. 63-67 (relacja poselstwa Michała Haraburdy do w. ks. Iwana Groznego 1572-3); Zbiór pamiętników do dziejów polskich. – Warszawa, 1858. – Т. 3. – S. 58-65 (Poselstwo moskiewskie przez Haraburdę sprawowane dnia 29.XII w r. 1572).

Література: Голенченко Г. Идейные и культурные связи восточнославянских народов в XVI – середине XVII в. – Минск, 1989. – С. 32, 73; Ковальський М. П. Джерела про початковий етап друкарства на Україні (Діяльність першодрукаря Івана Федорова в 70-х – на початку 80-х років XVI ст.) – Дніпропетровськ, 1972. – С. 32-33; Немировский Е. Иван Федоров в Белоруссии. – Москва, 1979; Haraburda (Michał) // Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda. – Warszawa, 1883. – Т. 5. – S. 146; Lepczy K. Haraburda Michał // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław, Warszawa, Kraków, 1960-61. – Т. 9. – S. 270; Wolff J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego księstwa Litewskiego. 1386-1795. – Kraków, 1885. – S. 110, 266, 269, 270.

Петро Кулаковський

Геннадієва Біблія

Перше відоме відносно повне зібрання біблійних книг у перекладі старослов'янською мовою. Дійшла в рукописах. Є підстави вважати, що стимулом до появи Г. став рух ожидовілих (жидовствующих), який набув поширення на східнослов'янських землях у другій половині XV століття. Ожидовілими іменовали християн, які виявляли інтерес до іудаїзму, зокрема, зверталися до старозавітних текстів. Із цією метою ними було перекладено низку біблійних книг старослов'янською мовою. Ці книги, судячи з їхньої форми, могли використовуватися прихильниками іудаїзму. Це – Псалтир, який нагадує іудейський молитовник “махазор”, книга пророка Даниїла, книги Царств, Естер, П'ятикнижжя, Малі Пророки, Іов, Рут, Екклєзіаст, Пісня пісень, Притчі Соломона тощо. Переклади вказаних книг увійшли до низки збірників. Найбільш

відомий серед них – Віленський збірник, що датується кінцем XV – початком XVI століття. Супротивники оживілих, православні традиціоналісти, відповідно, теж змушені були звернутися до старозавітних текстів. Із цим пов'язана й поява Г.

Ця Біблія була укладена новгородськими книжниками під керівництвом архієпископа Геннадія. Останній виступав як активний борець проти оживілих. Про це, зокрема, свідчать його послання. Для потреб боротьби з еретиками і був укладений під його керівництвом біблійний корпус, остаточну редакцію якого зараховують до 1499 року. При цьому укладачі Біблії використовували тексти латинської Вульгати, із яких був здійснений переклад низки книг – Товит, Юдит, Маккавеїв та інші. Тому в певному сенсі Г. варто розглядати як результат західних (латинських) впливів.

Чимало дослідників, особливо російських, розглядали Г. як предтечу *Острозької*. При цьому посилалися на згадку в передмові до *Острозької Біблії* про те, що князь В.-К. *Острозький* отримав від князя *Івана Васильовича (Грозного)* повний текст Старого Заповіту Біблії, який ще ніби за часів князя Володимира був перекладений старослов'янською мовою із грецької Септуагінти. Цей текст ідентифікують із Г. Насправді ж ні об'єктивний аналіз передмови до *Острозької Біблії*, ні аналіз її тексту не дає підстав так вважати. Справді, князь В.-К. *Острозький* збирав різноманітні біблійні тексти старослов'янською мовою. Серед них була й Г., яка користувалася авторитетом як давня, “автентична” збірка біблійних книг. За основу ж для перекладу старозавітних книг острозькі книжники взяли грецький переклад Сімдесяти двох (Септуагінту).

Література: Горский А., Невоструев К. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. Отдел первый. Священное

писание. – Москва, 1855; Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. – Київ, 2003; Зернова А. С. Начало книгопечатания в Москве и на Украине. – Москва, 1947; Казакова Н. А., Лурье Я. С. Антифеодальные еретические движения на Руси XIV – начала XVI в. – Москва – Ленинград, 1955; Копреева Т. Н. Западные источники в работе новгородских книжников конца XV – начала XVI в. // Федоровские чтения. 1979. – Москва, 1982; Лурье Я. С. Идеологическая борьба в русской публицистике конца XV – начала XVI в. – Москва – Ленинград, 1960; Митрополит Іларіон (Огієнко І.) Князь Костянтин Острозький. – Без м/в, 1992; Огієнко І. Українська церква. Нариси з історії Української православної церкви. – Київ, 1993; Острозька Біблія: Вступи, гравюри, дослідження / Опрацював та приготував до друку ермнх. архимандрит др. Рафаїл (Роман Торконяк). – Львів, 2005; Рафальський Г. Главный источник Острожской Библии // Вольнские епархиальные ведомости. – 1901. – Часть неофициальная. – № 42. – С.15-25; № 43. – С. 75-84; Франко І. Причинок до студій над Острозькою біблією // Франко І. Зібрання творів: У п'ятидесяти томах. – Київ, 1982. – Т. 37; Цуркан Р. К. Славянський переклад Библии. – Москва, 1999; Чистович И. А. История перевода Библии на русский язык. – Москва, 1999.

Петро Кралюк

Гоффман Якуб (Hoffman Jakub)

(* 19.03.1896, м. Коломия (тепер – Івано-Франків. обл.) – † 27.12.1964, м. Лондон)

Польський освітній діяч, краєзнавець, організатор досліджень у галузях історії, етнології й історичної бібліографії Великої Волині, терену Волинського воєводства в 1921-1939 рр., що включало сучасні Рівненську і Волинську області (крім північних поліських районів) і північ Тернопільської області (Кременеччину), зокрема, місто Острог і Острожчину.

Г. був засновником і головним редактором неперіодичного видання “Rocznik Wołyński”